

Témavezető: Lázár Antal DLA

Konzulens: Major György DLA, Dr. Dull Andrea

Az idő tagolása - A profán falu tér és idő kezelése

Az ember építészeti elemekkel tagolja a teret, és rituáléval rendszerezi az időt. A kozmogónia színtere az origó, a kiindulópont, a szent, és megjelölt hely. A jelölés építészeti tett, a tér tagolását szolgálja. Az építészeti jelek térbeli rendszere el nem választhatóak a kozmosz strukturált idődimenziójától. Az idő cseppfolyós, megfoghatatlan és rendszertelen közeg. Az idő tagolásához kitüntetett időpillanatok létezésére van szükség. A szakrális ember számára a kitüntetett eredetidőt visszavezetheti a kozmogónia idejére. "A vallásos ember a valóságra szomjazik. Minden elérhető eszközzel arra törekszik, hogy helyet szorítson magának az őseredeti valóság forrásánál, vagyis visszatérjen abba az időbe, amikor a világ a kialakulás állapotában volt." (Mircea Eliade)¹ Az eredetidő periodikusan ismétlődő megélését a csillagászati rendszerek adta időtagolás, azaz a naptár teszi lehetővé. A naptár határozza meg a rituálék rendszerét, azaz a térbeli tagolást kitöltő tevékenység időbeli működését. Ahogy a térbeli, az időbeli tagolás is megjelenik építészeti elemekben.

„Az idő semmi” (Posch Jenő)²

Az abszolút tér és az abszolút idő³ fogalmát Isaac Newton vezette be. Newton létezőnek tekintett egy inerciarendszert, melyhez képest a világegyetem minden időben és térben történő változás viszonyítható. Az abszolút tér és idő végtelenül merev, az univerzum sajátja. „Az

---

¹ Mircea Eliade, A szent és a profán c. műve, A szent tér és a világ szakralizációja c. fejezet, Bp. 1987

² Posch Jenő, Az idő elmélete, IX. Az idő metafizikája c. fejezet, Bp.1897

³ Isaac Newton, A természetfilozófia matematikai alapjai, Bukarest 1981

univerzumon kívül nem lehet hely, és az univerzum nem mozoghat” (Leibniz)⁴. Az új hipotézis a világegyetem origójáról az emberi nézőpontnak következménye, annak a nézőpontnak, ami minden ember számára támpontokat rögzít az örök változóságban. A szemlélet két kézenfekvő sejtésre alapoz, a tér és idő eltérő lényegűségére, és térben és időben szilárd pontok rögzíthetőségének lehetőségére. Bár az abszolút tér és abszolút idő elméletére a newtoni törvények érvényességéhez volt szükség, a kijelentés szépségében egy könnyen megérthető emberi vágy sejthető, ami vallásos ember támpontot kereső elméjében rejtlőhöz hasonlatos.

A fizikai tapasztalat azonban nem igazolta Newton felvetését. A tér és idő egylényegűségére és a viszonylagosságra a 19 század bölcselete derít fényt. Az idő és tér egységesítésére irányuló törekvés Palágyi Menyhért filozófiájában⁵ öltött testet. Palágyi 1901-ben az Atheneum folyóiratban A tér és idő új elmélete című írásában értelmezi és újraértelmezi a tér és idő dimenzióit. Palágyi az elméletének bevezetőjében bírálja az elmúlt korok idő és tér fejtegetéseit, közöttük Kant priori szemléleti formáit, és Newton abszolút tér - abszolút idő elméletét. Az újragondoláshoz pedig egy addig nem használt fogalmi rendszert vezet be, melynek alapja a két új filozófiai kifejezés a “tárulás” és a “tűnés” használata. Az élesen elkülönített, független rendszerekként kezelt idő és tér Hegeli szemléletét, miszerint „ha észleljük testek kiterjedtségét, absztrahálunk, és eljutunk a tér fogalmához. Ha észleljük a jelenségek egymásutániségét, absztrahálunk, és eljutunk az idő fogalmához”⁶ elveti. Palágyi szerint, ha egy meghatározott időpontban létezőnek tekintjük a test összes pontját, szemléletünket az adott időpont alapján foglaljuk egységbe, akkor a testet térfoglalónak, azaz tárulónak mondjuk. Ha pedig egy adott test időbeli kiterjedését, szemléletünket az adott térrész határozza meg, a test folytonos megújulását, azaz a tűnését érzékeljük.

Palágyi tere nem egyéb, mint ugyanannak az időpontnak számtalan változatban való érzéki megmutatkozása. Az időpont maga a világtér. Az idő múlása a világtér folyamatos megújulása. Palágyi szemlélete szimmetrikus és viszonylagos. Ahogy egy időponthoz a teljes világteret rendeli, ugyanúgy kapcsolja egyetlen térponthoz a teljes időfolyamot, ezáltal a teret és időt többé szét nem bonthatóan egymáshoz köti. Az új viszonyrendszerre új fogalmat, a fliessender Raum⁷, áramló tér fogalmát vezeti be. Az áramló tér elmélet „világtere” nem üres tartály, hanem a mozgó létezők összessége. A világtér a testek tárulása.

---

⁴ G. W. Leibniz, G. W. Leibniz válogatott filozófiai írásai, Bp, 1986

⁵ Palágyi Menyhért, A tér és az idő új elmélete, Bp. 1901

⁶ Hegel, Enciklopédia I., Akadémiai kiadó, Bp. 1950

⁷ Palágyi Menyhért, A tér és az idő új elmélete, Bp. 1901

Az emberi idő-kép

„A világ valósága szakadásmentes átmenetek folyama, melyben felismerni próbáljuk a rendet, kiemelni igyekszünk mozzanatoknak, hogy megpillantsuk a térbeli és időbeli szerkezetek sokaságát. Csupán cseppfolyós káosz venne körül minket, ha elménk nem tenne meg mindent, hogy fellelje a mintázatokat, hogy felállítsa a koordinátákat, és létrehozza a csoportokat, melyekben minden létezőnek helyet adhat. A megállíthatatlanul hömpölygő világban a csillagos ég volt az állandóság évezredeken át. Hozzá kötődött az ember időérzéke és hozzá kapcsolódott az élet szerkezete. Azonban a felismerés a mindenség lassú gomolygásáról elkerülhetetlen volt. A földrészek vándorolnak, az égen a csillagok lassan elmozdulnak, csillaghalmazok és ködök oszlanak fel.”

A valóságot térben és időben egyként szemlélve végelláthatatlan ár tárul elénk. A laikus ember, azaz a hétköznapi gondolkodás időképét⁸ tekintve megérthetjük az emberi lélek világhoz fordulásának módját. Az emberi léptékben örökké változatlanul érzékelt sebességgel folyó idő egy kívülálló hatalom érzetét kelti. „Az idő egy mindeneget magával ragadó folyam, melyen a tehetetlen ember a kicsinyes mérőeszközeit próbálgatja, de rohanását feltartóztatni nem képes.”(Posch Jenő)⁹ Az egyetlen megragadható mintázat a homogén folyamatban az események egymásutánosságának felismerése, az idő képzetének a lényege, az a körülmény, hogy az események egymáshoz viszonyított sorrendiségben következnek be. Az esemény pedig múlás, vagy változás.¹⁰ A két kifejezést összevetve megállapítható, hogy ezek ugyanazon jelenség két szemszögből való értelmezései, melyek a térbeli rendszerek időbeli változásának legalapvetőbb mozzanatait ismerik fel. Ha a létező eltűnését állapítjuk meg, múlásra, ha új jelenség létrejöttét érzékeljük, változásra gondolunk.

Az emberi elme múlás és változás térbeli mintázatainak felismerésére törekszik. Képes az események egymás után időbeli sorrendjét rekonstruálni, így eljuthat az időbeli szerkezetek megértéséhez. Mivel ezeknek a mintázatoknak az ismerete elengedhetetlen létének fenntartásához, az emberi elme ösztönösen törekszik azok mind pontosabb és kiszámíthatóbb megállapítására. A térbeli és időbeli szerkezetek felállítása az ember észlelés-mechanizmusának alapja.

---

⁸ Posch Jenő, Az idő elmélete, Bp.1897

⁹ Posch Jenő, Az idő elmélete, I. Bevezető kétségek c. fejezet, Bp.1897

¹⁰ Posch Jenő, Az idő elmélete, II. A múlás ténye c. fejezet, Bp.1897

Az ember vonzódik a szimmetriához és a ritmushoz. Ennek a vonzalomnak a hozadéka az az időmérés ami elhelyezi az eseményeket az idő terében, abban a virtuális térben, aminek alapszerkezetét a Nap és a Föld helyzetének ritmikus változásának leképezése alakította ki. Az időmérés folyamata az idő egészének időpontokkal való tagolásából, és időpontok közötti intervallumokból áll. Az intervallum önmagában mindig üres, így, ha az időt intervallumok soraként fogjuk fel, az idő valóságban nem létező, csupán filozófiai kategória. Az idő a világ folyásának sémája, s mint folyás nem tartalmaz önmagában érzékszerveinkkel, sem eszközökkel bontható elemeket. Ezért minden olyan történés, mely az idő kontinuitását elemekre tagolni látszik, kapaszkodó az emberi elme számára. Az idő önmagában üres forma, a változások rendje, amit nehéz elhatárolni az őt kitöltő eseményektől.

Az időt megélni csak az azt kitöltő eseményeken keresztül lehet. A ritmikus és az ember számára tanulható időpontok egységet képeznek, melyek bár időbeli egymásutániségra vannak utalva, elménkben egy érthető elemmé állnak össze. „Ha például egy dallamra figyelünk, akkor bár minden következő akkord az előbbit a reális áramból kiszorítja, mégis úgy érezzük, mintha az egész dallamot, mint valamely reális egységet fogtunk volna föl.” (Palágyi)¹¹ Ezek az idő egységek teszik érthetővé, felfoghatóvá, és ezáltal élhetővé a környezetünket.

„A három év például egyáltalán nem telt el, hanem van, minden pillanata áll egy helyben, kivétítve a mindenség képernyőjére, szélesen, mint egy divergens sugárnyaláb metszőpontjai szférikus felületen”

(Ottlik Géza)¹²

---

¹¹ Palágyi Menyhért, A tér és az idő új elmélete, Bp. 1901

¹² Ottlik Géza, Iskola a határon, Magvető, Bp. 1975

Az ünnepek

„Az élet ünnepek nélkül, olyan, mint a hosszú út vendégfogadók nélkül.”

(Démokritosz)¹³

Az ember tart az ürességtől, az idő üres intervallumait belátható távolságban egységekre bontja környezetének ritmikus változása alapján. A ritmikus változásokat az égi mechanika alapozza meg, melynek az alapeleme a mindig önmagába visszatérő év. Az égi mechanika idő tagolása a váza annak az idő szerkezetnek amit minden kultúrában kialakul. Az év adta keretre az élet eseményeinek rituális rendbe foglalása épül fel. Azaz az ünnepek idő skálára való felhelyezése tölti ki az üres naptári évet.

Az ünnep az emlékezetünk meghosszabbítása,¹⁴ és az alap-időegység határai közötti időtartamok tárgyiasítását jelentheti. Az ünnepek megtartása az ember metafizikai hajlamai közé tartozik. Az ünnep esetében dátum és eseménye között misztikus kapcsolat alakulhat ki, ugyanis az idő tárgyiasításából következhet, a dátum magában hordozza az eseményt, előidézi azt. Az ünnep visszatérés a régmúlt eseményhez, ezáltal nem egy másik nap, és nem pusztán visszaemlékezés az eredeti, ünnepet kiváltó eseményre. Az ünnep lényege annak megtartása, azaz új esemény létrehozása. Az új esemény nem történeti visszatekintés¹⁵, hanem új valóságos elem, ami minden alkalommal új környezetbe helyeződik, és új egyidejű tényezőkkel jelenik meg. Az ünnep alapvető eleme a rendszeresség, elengedhetetlen része a résztvevőinek a hétköznapitól eltérő mozgása. A periodikusan visszatérő, a hétköznapitól megkülönböztetett mozgás miatt az ünnepek ritmikus tér és időhasználatot jelentenek. Ez a használat időpontokhoz térbeli helyeket kapcsol, és ezek között a helyek között időbeli, azaz egyidejűségi, vagy sorrendi viszony teremt. A viszony összekapcsolja a tér különböző pontjait és a „feltárulás” (túnés) útján azok között hierarchiát hoz létre. A tér részek, azaz helyek feltárulása a világtérben való időbeli mozgás következménye. Vagyis a mozgás során a homogén tér időesedik, azaz szerkezete átalakul. Az ünnep során a mozgás téri viszonyokat teremt a viszonyok nélküli térben.

A szent és a profán tér és idő alapvetései

---

¹³ Hitseker Mária, Görög gondolkodók Empedoklésztől Démokritoszig, Bp. 1992

¹⁴ H-G Gadamer, Az igazság és a módszer, Gondolat, Bp. 1984

¹⁵ H-G Gadamer, Az igazság és a módszer, Gondolat, Bp. 1984

A vallásos ember világtere nem homogén. Számára a tér vallásos élményről szól, “amely megelőz minden a világra vonatkozó reflexiót, mert ez teremti meg azt a szilárd pontot, a középtengelyt, amelyből minden jövőbeni tájékozódás kiindul.” (Mircea Eliade)¹⁶ Vallásos embernek az idő tagolásához kitüntetett időpillanatok létezésére van szükség. Ezek az időpillanatok megszentelt pillanatok, melyek a kitüntetett eredetidőt visszavezethetik a kozmogónia idejére. “A vallásos ember a valóságra szomjazik. Minden elérhető eszközzel arra törekszik, hogy helyet szorítson magának az őseredeti valóság forrásánál, vagyis visszatérjen abba az időbe, amikor a világ a kialakulás állapotában volt.” (Mircea Eliade)¹⁷

A profán ember számára a tér képe és megélése szakralitás nélküli, egzakt tudományok által implantált világkép része, homogén és semleges. Világos struktúrái nem oszthatóak a számára minőségileg elkülöníthető részekre. A profán ember elfogadja a tér, ezáltal a világ viszonylagosságát. A szilárd pont számára “ontológiailag nem megalapozott, esetleges feltételek szerint jelenik meg és tűnik el.” (Mircea Eliade)¹⁸

Profán ember számára az idő hasonlatos a térhez. Jelentés nélküli eseményhordozó folyás, melyben az ember életének eseményei rögzülnek, és melyek alapjaivá válnak az emlékezés – ünnep mintázatoknak. A profán embernek jubilálási kényszere van, amin keresztül az őt ért eseményekre emlékezik vissza. A profán ember a saját maga által létrehozott megemlékezési rendszert állítja a világmindenség folyásának útjába, megfosztja magát az őseredethez való visszatérés lehetőségétől, ezzel elfogadja az idő viszonylagosságát is.

---

¹⁶ Mircea Eliade, A szent és a profán c. műve, A szent tér és a világ szakralizációja c. fejezet, Bp. 1987

¹⁷ Mircea Eliade, A szent és a profán c. műve, A szent tér és a világ szakralizációja c. fejezet, Bp. 1987

¹⁸ Mircea Eliade, A szent és a profán c. műve, A szent tér és a világ szakralizációja c. fejezet, Bp. 1987

A szakrális falu

A profán falu a szakrális, azaz jellemzően vallásos közösséggel rendelkező falut viszonylatában értelmezhető. A vallásos közösség életmód elemei, térbeli és időbeli berendezkedése a vallási hagyományból, Magyarországon jellemzően a keresztény kultúrkör hagyományaiból indulnak ki. Tisztán vallásos berendezkedésű faluközösség ma már nem létezik, de a hetvenes évekig az idős korosztályok még hagyományos formájában gyakorolták a vallást. A vallásos faluközösség lakóhelye szakrális építészeti elemekkel tagolt, a naptár tagolása pedig követi a keresztény egyházi ünneprendet, és a földműveléssel összefüggő tevékenységek rendjét.

A vallásos falu közösség tér használata

A falu közösség a természeti környezetet lakja be, ezért a térhasználatuk alapvető eleme a természetes szerkezetű táj vidékké, földdé, és településsé alakítása. Az épített környezet a környezetbe illesztett puffer felület, amin keresztül a társadalmi berendezkedés ráépül a tájra. A puffer felületen megjelennek azok az épített eszközök, amelyek szerepet kapnak, és eszközei lesznek a faluközösség tér és idő tagolásának. (A városi közösségnek is vannak puffer felületei, azonban azzal a közösség tagjai nem a táji, hanem a meglévő épített környezethez kapcsolódnak)

A tér használat különböző lépték szintjei, a használat lépték szerkezete

A térhasználatnak két fő léptékszintjét választom el, a belső térhasználatot, ami egyértelmű, szokásokon, vagy racionális okfejtésen alapuló alkotás, az épület rendeltetésével van szoros összefüggésben. És a külső térhasználatot, ami a belső térhasználattal ellentétben környezet adottságait kevésbé zárja ki és

A belső intim térhasználat tárgya a mikrokozmosz, a lakóház, a profanizáló szakrális tér. A lakás, vagy lakóhely az ember legprimerebb környezetéhez tartozik, A ház a testtel együtt az ember mikrokozmoszát alkotja. Belső közösségi térhasználat, a gyülekezési helyek a közösségi élet jellegét követik, azaz a közösség együttesen alkotott makrokozmoszát jelenítik meg. Azonban a belső terek nem vesznek részt a környezethez való közvetlen kapcsolódás kialakításában. A belső tér nem tagolja a világteret, csupán leképezi az emberi viselkedésformákat, és a viselkedésformákon keresztül a kozmikus világképet.

A külső térben megjelenő építészeti alkotások visszahatnak a közösség és az egyén környezet érzékelésére, befolyásolják a táji környezet adottságait, az ember mentális környezet érzékelését. Jelszerűek, ezáltal hordozzák és kivetítik a tájra a közösség életformáját.

A szakrális kisemlékek

„Krisztus-kereszt az erdőn

Havas Krisztus-kereszt az erdőn,
Holdas, nagy, téli éjszakában:
Régi emlék. Csörgős szánkóval
Valamikor én arra jártam
Holdas, nagy, téli éjszakában.

Az apám még vidám legény volt,
Dalolt, hogyha keresztre nézett,
Én meg az apám fia voltam,
Ki unta a faragott képet
S dalolt, hogyha keresztre nézett.

Két nyakas, magyar kálvinista,
Miként az Idő, úgy röpültünk,
Apa, fiú: egy Igen s egy Nem,
Egymás mellett dalolva ültünk
S miként az Idő, úgy röpültünk.

Húsz éve elmúlt s gondolatban
Ott röpül a szánom az éjben
S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen.
Ott röpül a szánom az éjben.”

Ady Endre

A magyarországi szakrális kisemlékek képesek a kozmosz, vagyis az érintetlen táj mindkét, idő és térbeli tagolására is. Jelenlétükkel emlékeztetnek az égi szentség mindennapjainkban való megnyilvánulására. Az úti kereszt, a szentség térbeli kiterjesztése Szakrális áhitat objektumaiként a magyarországi római és görög-katolikus közösségek kereszteteket állítottak.¹⁹ A kereszteteket utak mentén, csomópontokban, a templomok mellé, temetőkbe, kiemelkedő

---

¹⁹ Bartha Elek, Északkelet-magyarországi görögkatolikus szakrális kisemlékek. Szentendre, 2005

helyekre és magaslati pontokra kerültek. A katolikus keresztek jellemzően kőből faragottak, a görög katolikus pedig a szertartásoknak megfelelően plébából készültek.

A keresztek emlékeztetnek a múltra

A kereszteknek hitéleti jelentősége van. Helyüket meghatározhatja fogadalom, ami extrém környezeti, társadalmi eseményeknek, például a természeti csapások, járványok, a jószágállományt csökkentő természeti eseménynek állít emléket. Ezeket az eseményeket követően számos helyen fogadták meg kereszt állítását. A Baranya megyei Erzsébet községben például baleset színhelyét jelzi az északi úti kereszt. A keresztek tagolják a teret: A keresztek állított az egyház a helyi vallási élet bizonyos formáinak színhelyéül, így ezek a vallási élet térbeli tagolását is szolgálták. Egyházi, közösségi és a magánájtatosságok színhelyéül szolgáltak, viszont emellett a hétköznapi vallásgyakorlás térbeli kiterjesztését is lehetővé tették. Az úton lévők, a kereszt előtt elhaladók, keresztvetéssel, férfiak kalapemeléssel emlékeztek a szenvedő Krisztusra. Ezt a hetvenes, nyolcvanas években nem kis számban közlekedési eszközön, autón, buszon ülők is megtették.

A harang, az idő tagolása

Az európai keresztény kultúrkörben harangnak közvetlen kapcsolata van az idővel. Jelenlétével megszenteli a népek örömteli vagy gyászos sorsfordulóit, jelzi a liturgia kezdetét, megszólal ünnepek idején, de minden évközi napon is, délben, reggel este. Egyéni életutakat kísér, részese a születésnek, a házasságnak és a halálnak.²⁰ Tagolja a mindennapokat, megjelöli a szakrális eseményeket. Közvetlen közösségi szerepét a szertartásra hívó ereje biztosítja. Azok a vallási közösségek melyeknek nem állt módjukban templomot emelni, a harang (harangláb) szentsége alatt tartották meg a liturgiát. A reggeli, déli esti harangszó imádságra szólított fel. A harang az idő kultikus struktúrájának szószólója, tulajdonképpeni audiovizuális építészeti eszköze, melynek egyszerűsége és mély gyökerei miatt térben kiterjesztett, elementáris ereje van.

---

²⁰ T. Berecki Ibolya – Sári Zsolt, A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19-20. században. Szentendre, 2005

A kápolna, vagy útikápolna

A hazai vidéki életmódban a római és a görög katolikus közösségekben évszázadok óta vannak hagyományai a kápolna építésének. Ezeket a templomszerű, vagy annál is egyszerűbb, téglalap vagy négyzet alaprajzi elrendezésű, gyakran torony nélküli épületeket istentiszteleti célokra, valamely kultushely melletti időszakos használatra, vagy fogadalmi célból építenek magánszemélyek. A kápolnák gyakran történeti stílusok, sokhelyütt a barokk provincializálódott motívumai érvényesülnek.

A temető

A temető a halottak földbe helyezésére szolgáló földterület, mely a faluhoz képesti helyzetét és használatának a módját a történelem során többször megváltoztatta. Az Árpád-korban a gyakran temetkeztek a fallal körbezárt templom kertjébe. Ez a temetkezési forma a hely szűke miatt megszűnt, az újabb temetőt a falu belterületén belül jelölték ki. Azt a falu idővel körbenőtte, így újabb temető megnyitására volt szükség. Így megindult a temetők falu belsejéből való kifelé vándorlása, ami a mai napig is tart. Gyakran a temetők hagyományos építészeti tartozékai voltak a temetőkápolna és a kálvária is a közelben épült.²¹

Kálvária

A római katolikus lakosságú települések egyik kultikus helye, a keresztútjárás, vagy a keresztúti ájtatosság gyakorlásának egyik színtere. A hosszúkás többnyire gyepes területen, két oldalon sorban 7-7 azaz összesen 14 stáció helyezkedik el, melyeket kőoszlopok, esetleg kápolnaszerű fülkék lehetnek. A kálvária bejáratával szemben Krisztus és a két lator keresztjei álltak. A kálváriákat, ha csak lehetett, igyekeztek hegyoldalra, vagy magasabb fekvésű, fokozatosan emelkedő helyre építeni.²²

---

²¹ Magyar néprajzi lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-538.html>, megtekintve: 2013. január

²² Magyar néprajzi lexikon, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-3.html>, megtekintve: 2013. január

A téri viszonyok alapvetései

A tájba illesztett építészeti elemek térbeli és időbeli használatából adódóan rendkívül változatos téri viszonyok alakultak ki vidéken a falvak közösségein belül. A téri viszonyokat egymás mellé rendelt különböző, vagy egyenrangú elemek között a tér koordináták ritmikus váltakozása, vagy szignifikáns eltérése hozhat létre. Azonban ha csak a téri eltéréseket, vizsgáljuk a térbeliség fontos aspektusait hagyjuk figyelmen kívül. A téri elemek időbeli egymásutánisága mindig árnyalja, bizonyos esetekben pedig magyarázatot ad a térbeli elemek mintázatára. A világtér a testek tárulása, azaz időben való feltűnése. „A kiterjedés pedig nem fejez ki mást, mint valamely természet nem szukcesszív (egymásra épülő) hanem egyidejű szétáradását, vagy ismétlődését, azaz bizonyos rendben egymás mellett álló hasonló dolgok sokaságát.” (Leibniz)²³ Azaz nem fejezi ki a dolgok sorrendjét, hierarchiáját. Ha csupán a téri viszonyokat vennénk figyelembe, a sorrendiség esetén a kezdő és végpontok felcserélhetőek lennének, az irányok megváltoznak. Az időbeli vonatkozás nélkül a lent és a fent sem értelmezhetőek. Például kálvária szerkezete értelmetlen lenne. A térbeli helyzeteket időbeli használat magyaráz meg. Az időbeli használatra a térbeli szerkezetek hatnak vissza.

Tehát tekintsünk egy építményt „tárulónak”, azaz egy időpillanatban minden pontját létezőnek, akkor azt szilárd testként észleljük. Azonban használata során a mozgásban lévő észlelő számára az építmény nem minden időpillanatban fogalmazódik meg szilárd testként, azaz „tűnik”. Az épített környezet építészeti elemeinek tűnési sorrendje, gyakorisága, jellege az azt észlelő számára egy idő alapú metafizikai teret rajzol. Ahogyan a zongorán is egyszerre az összes billentyű jelen van, a dallam azonban csak bizonyos billentyűk meghatározott időben való ritmikus leütésével jön létre. Minden vidéki helynek van saját dallama, és azok alap akkordjait a mindenkori naptár, azaz az időbeli berendezkedés keretváza határozza meg.

A keresztény egyházi naptár

²³ G. W. Leibniz, G. W. Leibniz válogatott filozófiai írásai, Bp, 1986

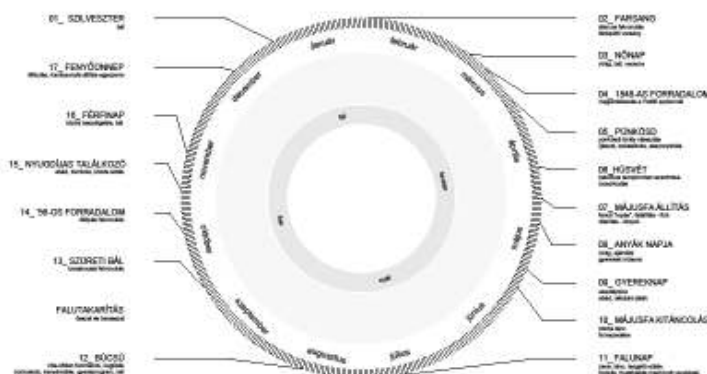
A profán falu

Magyarországon a rendszerváltás óta nem keletkeztek falvak. Az 1990-es évek elején létrejött ökofalvak mindegyike meglévő település környezetében épült fel. Ily módon feltételezhetjük azt, hogy a vallásos mintázatokat az újabb korosztályokban elveszítő, profanizálódó faluközösségek többnyire a hagyományos, szakrális alappal is rendelkező épített környezetet és építészeti emlékeket öröklik, részben belakják, használják. Ezek az örökségek térbeli rendszereket alkotnak, aminek az egésze hatással a profanizálódott közösségre, azaz az újfaluközösségre is.

Nyim, a profán falu

Nyim, Somogy megyei település, a tematikus év vizsgálatának tárgya, kutatási terület és a kutatáshoz tartozó terepmunka helyszíne. Nyim szerkezetében még fellelhetők a szakrális emlékek, de azok helyét új típusú kortárs emlékművek vették át. A vallás, és az ahhoz kapcsolódó hagyományok gyakorlása már csak néhány idős korosztálybélire korlátozódik. Az évet gazdagon tagoló ünnepeinek és eseményeiknek csak a vártnál kisebb része szent. Az eseményekkor közösségi mozgások mégis intenzívek, a hagyományostól eltérő téri rendszert követnek. Ez a szignifikánsan eltérő naptári berendezkedés alkalmassá teszi Nyim közösségének idő használatát a hagyományos naptári rendszeren alapuló idő használattal való összevetésre.

A tér- és idő használat jellege, finom részleteinek feltérképezése a következő félév kutatásának a tárgya.

Nyim, naptár

Irodalom

Mircea Eliade, A szent és a profán, Bp. 1987

Posch Jenő, Az idő elmélete, Bp. 1897

Isaac Newton, A természetfilozófia matematikai alapjai, Bukarest 1981

G. W. Leibniz, G. W. Leibniz válogatott filozófiai írásai, Bp, 1986

Palágyi Menyhért, A tér és az idő új elmélete, Bp, 1901

Ottlik Géza, Iskola a határon, Magvető, Bp. 1975

Hitseker Mária, Görög gondolkodók Empedoklésztől Démokritoszig, Bp. 1992

H-G Gadamer, Az igazság és a módszer, Gondolat, Bp. 1984

Bartha Elek, Északkelet-magyarországi görögkatolikus szakrális kisemlékek. Szentendre, 2005

T. Berecki Ibolya – Sári Zsolt, A népi építészet, a lakáskultúra és az életmód változásai a 19-20. században. Szentendre, 2005